

S.P.Q.F.

Voor Elena en Alexandra

S.P.Q.F.

Een biografie van Franeker

STEFAN KORTIJK

Hilversum

Verloren

2026

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door financiële steun van de gemeente Waadhoeke.

Afbeelding op het omslag: Dankzegging door graaf Johan Maurits na het ongeluk op de brug van Franeker, prent van Jan de Visscher, 1665 (Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-OB-61.979).

© 2026 Stefan Kortijk
Uitgeverij Verloren BV
Torenlaan 25
1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 978 94 6455 245 4

Omslagontwerp: Robert Koopmans, Hilversum
Opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

*This publication has been produced in accordance with the EU Deforestation Regulation (EUDR).
No part of this publication may be reproduced in any form, including use for text and datamining, and scraping, without written permission from the publisher.*

Inhoud

Inleiding	7
1 Nieuwe Friezen (7 ^e eeuw-1085)	11
2 Sjaerda's stad (1085-1470)	19
3 Studentenstad (1470-1598)	41
4 S.P.Q.F. (1598-1734)	95
5 Opstand (1734-1795)	133
6 Ontmanteling (1795-1880)	184
7 Vrije kern (1880-1980)	260
Dankwoord	342
Noten	343
Bronnen	363
Register	377

Afb. 1 De familie Kortrijk, rond het jaar 1908 (Historisch Centrum Franeker).

Inleiding

Een studioportret uit ongeveer 1908. Ogenschijnlijk één van de vele duizenden die in die jaren werden gemaakt. Een familiefoto waarin alles plechtig en bedachtzaam oogt: de statige houding van de gezinsleden, de geforceerde stilte die noodzakelijk was voor de lange sluitertijd van de camera. Je mocht niet bewegen, niet knippen, niet ademen, want elke trilling kon het beeld doen mislukken. Vader Johannes Kortrijk, gekleed in een net driedelig pak met hooggesloten kraag en een zichtbare zakhorlogeketting, stond als hoofd van het gezin aan de linkerkant van de foto, de traditionele ‘herenpositie’ uit de negentiende-eeuwse schilderkunst. Moeder Klaske Jellema zat centraal tussen de kinderen, in een donkere japon met hoge kraag, lange mouwen en een opgestoken kapsel. Ze werd liefdevol vastgehouden door de kinderen: Helena in een keurig licht jurkje met korte mouwtjes, Auke in een donkere trui met decoratief stikwerk, korte broek en lange kousen. Het geheel vormt een typisch familieportret, zoals er destijds talloze werden gemaakt.

Hun verhaal in Franeker begon in 1903, toen de boerenknecht Johannes Kortrijk vanuit Herbaijum tijdelijk introk bij zijn aanstaande schoonfamilie en verloofde in een huisje aan de Dongjumerlaan. Nog datzelfde jaar trouwde hij met Klaske Jellema in de rooms-katholieke Franciscuskerk en stichtten ze samen een gezin. Ze begonnen hun leven samen in een huis aan de Spaarbankstraat en vestigden zich later, via het Noord en de Zilverstraat, in een huis aan de Godsacker.

In de stad werd Johannes al snel een bekende verschijning. Met zijn hondenkar leverde hij allerhande levensmiddelen bij klanten aan huis. Vanaf 1910 begon hij ook een winkel aan het Noord, die hij samen met Klaske runde. In 1915 verhuisden winkel en gezin naar een nieuw pand aan de Godsacker, vlakbij de rooms-katholieke kerk. Het pand had hij kunnen kopen van de bekende Franeker architect Nicolaas Adema. De winkel aan de Godsacker groeide uit tot een begrip in het rooms-katholieke deel van de stad. Er was van alles te koop: aardappels, groenten, vet, spek, worst, wijn, grenadine, margarine, koffie, meel, sigaren, speelgoed en nog veel meer. Aan de Godsacker groeide het gezin verder naar zes kinderen. In 1907 overleden twee kleine kinderen uit het gezin, in een jaar waarin de mazelen – die dodelijk konden zijn voor kinderen – overal in het land om zich heen grepen. Of ze hier slachtoffer van werden is helaas niet vastgelegd, maar een hoge kindersterfte was in deze jaren niet ongewoon. Het grote verdriet van het verlies van kinderen werd meestal achter de spreekwoordelijke voordeur gehouden: er werd niet veel over gesproken. Johannes en Klaske putten ongetwijfeld kracht uit hun diepe rooms-katholieke geloof, en dit gaven ze hun kinderen ook mee.

Oudste zoon Auke – het jongetje van de foto – trad in de voetsporen van zijn vader en begon ook een eigen zaak. Hij startte een handel in brandstoffen, met name in turf en kolen.

In 1926 had hij op 21-jarige leeftijd al een pand kunnen aankopen, daarbij ongetwijfeld geholpen door vader Johannes. De zaak werd al gauw uitgebreid met een magazijn aan de Zuiderkade, waarna de brandstofhandel J&A Kortrijk ging heten. Daarna kwam er ook nog een ‘cokesbrekerij’ bij, in het pand naast het magazijn (nummers 21 en 22). Een cokesbrekerij was een klein fabriekje waar grote brokken cokes (een verhit eindproduct van steenkool) mechanisch werden fijngemaakt tot kleinere korrels, die weer geschikt waren als brandstof voor industriële toepassingen. Vanaf 1934 was de brandstofhandel in handen van Auke zelf en verkocht hij vanuit zijn magazijn aan de Zuiderkade niet alleen cokes, turf en kolen, maar ook antraciet en briketten.

Het rooms-katholieke geloof was Auke Kortrijk ook met de paplepel ingegoten. Zijn leven speelde zich voor een belangrijk deel af binnen de roomse zuil, waarin hij niet alleen een trouwe kerkganger was maar ook actief was in het verenigingsleven. Zo was hij bijvoorbeeld lid van de Sint Antoniusvereniging, een gezelschapsvereniging bedoeld om – zoals ze dat zelf stelde – ‘hare leden te beveiligen tegen de dwalingen onzen tijd en door een gezellige vriendenkring tot onderling verkeer en de Katholieke belangen te bevorderen’. Daarnaast was hij in zijn diensttijd in Amersfoort ook lid geweest van de Rooms Katholieke Militairen Vereeniging. Het dagelijks leven werd beheerst door de zuil waartoe je behoorde, en in het geval van de familie Kortrijk was dit de rooms-katholieke. De dominantie van de eigen zuil gold ook voor potentiële huwelijkskandidaten. Op 30-jarige leeftijd ging Auke Kortrijk in ondertrouw om in januari 1936 te kunnen trouwen met de uit Harlingen afkomstige rooms-katholieke Petronella Drost. Ook zij stichtten samen een groot gezin aan de Godsacker, waarvan de auteur van dit boek een kleinkind is.

We komen daarmee aan bij de kern van het verhaal. De geschiedenis van de familie Kortrijk speelde zich namelijk af binnen een veel groter verhaal: het verhaal van hoe Franeker werd tot wat het nu is. De familie werkte hard aan haar eigen welvaart en die van haar kinderen, net zoals de vele duizenden andere inwoners van Franeker dat toen ook deden. Het voorzichtig industrialiserende en moderniserende Franeker trok veel nieuwe inwoners van het omliggende platteland (zoals mijn overgrootvader in 1903) en bood ambitieuze, hardwerkende ondernemers voldoende ruimte om een goede boterham te verdienen (van boerenknecht tot winkelier in dit geval). Franeker was ook een verzuilde stad, waarin mensen voor een deel langs elkaar heen leefden, veilig met gelijkgestemden in de eigen zuil.

Het verhaal van de familie Kortrijk volgt slechts een klein stukje van het verhaal van Franeker. Dit verhaal is veel groter en rijker, en wordt verteld in dit boek.

Over dit boek

Dit boek is een biografie van Franeker. Een stad met een rijk verleden, waar maar weinig steden in Friesland, of zelfs in het noorden van het land, aan kunnen tippen. Toch verscheen over Franeker, met al haar historie, voor het laatst in 1983 een boek over de geschie-

denis van de stad: Hendrik Algra's *Franeker, stad met historie*. Het was dus tijd voor een nieuw verhaal over Franeker. En deze heb je nu in handen.

'S.P.Q.F.! Gezondheid!', zul je misschien bij jezelf denken. De titel van dit boek is een afkorting met een Romeinse oorsprong. Het verhaal rondom deze afkorting komt aan bod in hoofdstuk 4 en is gekoppeld aan wat ik in dit boek de 'Franeker Gouden Eeuw' noem. Een ongeëvenaarde periode van intellectuele, economische en politieke hoogtepunten voor de stad, waarna er alleen nog maar sprake was van een gestage neergang. S.P.Q.F. staat symbool voor hét hoogtepunt in de geschiedenis van Franeker (en, spoileralert, nee, dat was niet ten tijde van het bouwen van het Planetarium).

Een andere waarschuwing is ook op zijn plaats bij het lezen van dit boek. Het is namelijk geen wetenschappelijk werk. Dat wil niet zeggen dat er geen zorgvuldig historisch onderzoek aan dit boek ten grondslag ligt. Integendeel: alle feiten zijn verifieerbaar. Achterin het boek vind je een lijst met geraadpleegde literatuur en bronnen, voor het geval je iets wilt nakijken of geïnteresseerd bent geraakt in een bepaald onderwerp. De oplettende lezer zal tijdens het lezen van deze biografie ook opmerken dat sommige 'bekende verhalen' over Franeker ontbreken. In de loop der tijd is er veel onzin over de stad en haar inwoners geschreven. Deze is vaak herhaald en heeft het soms zelfs geschopt tot de stadsmarketing, waarschijnlijk vooral om nieuwsgierige toeristen mee zoet te houden. Het bekende én onjuiste verhaal van de klokkendieven heeft nog wel een voetnoot gehaald in dit boek, omdat het zo'n hardnekkig verhaal blijkt te zijn. In deze biografie zul je dit soort verhalen echter verder niet tegenkomen.

Deze biografie vertelt het verhaal van Franeker. Van het vroegste begin op enkele opgehoogde terpen langs een onvoorspelbare zee in de vroege middeleeuwen, tot aan de jaren 80 van de twintigste eeuw. Een periode van nog net geen 2000 jaar. Dit boek had met groot gemak twee of drie keer zo dik kunnen worden, maar de grote tijdsperiode dwingt tot het maken van keuzes. Zonder scherpe keuzes verzandt het verhaal van Franeker in een onoverzichtelijke woordenbrij vol details, namen en jaartallen. En ja, dat heeft in het onderzoeks- en schrijfproces tot pijnlijke keuzes geleid. Dit is dan ook een goed moment om iets over de opzet van het boek te melden. Bij het schrijven heb ik ervoor gekozen om de geschiedenis van Franeker te combineren met (inter)nationale ontwikkelingen als dat helpend was in het verhaal. Het verhaal van Franeker is namelijk alleen goed te begrijpen als ook het grotere beeld duidelijk is. De bezetting door Waalse soldaten in de zestiende eeuw is alleen logisch in de grotere context van de opstand tegen de Spaanse koning, en de verandering van een stadsbestuur naar een gemeentebestuur voor Franeker halverwege de negentiende eeuw alleen als gevolg van de politiek-bestuurlijke ontwikkelingen van die tijd. Franeker ontwikkelde zich niet op zichzelf, maar altijd in interactie met de wereld om zich heen.

Deze biografie zit dus vol met keuzes. Niet alleen over welke onderwerpen of personen wel of niet aan bod komen, maar ook over bijvoorbeeld naamgeving, periodisering en – heel plat – het eindjaar van deze biografie. Waar mogelijk schrijf ik de namen van bijvoorbeeld

personen, straten en gebeurtenissen zoveel mogelijk zoals ze in de betreffende periode werden gebruikt. Zeker in de vroege eeuwen leverde dit soms problemen op, alleen al omdat er vaak geen vaste spelling was (was het Sjaerda, Syarda of toch Van Sjaerdema?) of omdat – zeker in het geval van straten – er voor hetzelfde stukje Franeker verschillende namen werden gebruikt (was het de Marckt, de Merckt, de Breede Plaats of toch de Breedeplaats?). Ook de naam van de stad werd vaak net even anders gespeld, waarbij het verleidelijk was om in het eerste deel Froonacker aan te houden in plaats van Franeker. Om onduidelijkheid te voorkomen, heb ik er toch voor gekozen om steeds ‘Franeker’ aan te houden.

Het is uiteindelijk een afgebakend verhaal in de tijd geworden. Beginnend ergens in de vroege middeleeuwen en eindigend in 1980, met soms een kleine blik voorbij dit jaar. Het jaar 1980 is overigens geen willekeurig gekozen jaar: het is het jaar voor mijn eigen geboortjaar. Als historicus vind ik het lastig en overmoedig om over mijn eigen tijd te oordelen of keuzes te maken qua onderwerpen. Welke thema’s daarvoor geschikt zijn, zal ongetwijfeld over een aantal decennia blijken. Wat gebeurde er in Franeker als gevolg van de vierde industriële revolutie, de intrede van AI, de verdergaande globalisering en de klimaatveranderingen? Werden er nieuwe dijken rondom de stad opgeworpen tegen het stijgende water? Verdwenen alle fysieke winkels uit het straatbeeld? Werd de spoorverbinding naar Franeker overbodig door de ontwikkeling van zelfrijdende voertuigen? Of kreeg de stad misschien op een gegeven moment te maken met een Russisch-Chinese bezettingsmacht? Speelde Franeker misschien een rol in het oplossen van het nijpende woningtekort in Nederland, werd het een nieuwe groeikern en steeg het aantal inwoners in een Almere-constructie snel naar de 100.000 inwoners? Het is allemaal speculeren, zonder enig idee waar het heen zal gaan op de lange termijn. Ik daag toekomstige historici daarom ook graag uit tot het schrijven van hoofdstuk 8, en dit ooit nog eens aan dit boek toe te voegen.

Rest mij als laatste nog de hoop uit te spreken dat je dit boek met veel plezier zult lezen. Of je nu geboren en getogen bent in de stad, import bent of Franeker als bezoeker hebt leren kennen, ik denk dat iedereen iets uit dit boek kan halen waarmee hij of zij de plek waar hij of zij zich bevindt beter begrijpt. Tijdens het schrijven van dit boek heb ik dat zelf in ieder geval zo ervaren, terwijl ik altijd dacht dat ik mijn stad al heel goed kende. Ik heb de stad, haar geschiedenis en haar inwoners uit lang vervlogen tijden een stuk beter leren kennen, en dat gun ik jou als lezer ook.

Stefan Kortrijk

Franeker, 23 november 2025

Nieuwe Friezen (7^e eeuw-1085)

Het ontstaan van Franeker is voor een groot deel gehuld in mysterie. Op de Friese klei was er geen broedertwist zoals bij de stichting van Rome en ook geen goddelijke opdracht van een orakel zoals in Troje. Nee, het ontstaan van Franeker was vele malen bescheidener. Sterker nog, we weten er eigenlijk maar heel erg weinig over en moeten het doen met flinterdunne en vaak onvolledige fragmenten informatie die, pas wanneer ze worden samengebracht, iets onthullen over de eerste eeuwen waarin de basis voor Franeker werd gelegd. Een vage schaduw van het verleden, die naarmate de eeuwen vorderen steeds scherper wordt.

De informatie we over deze tijd hebben, komt voornamelijk uit (archeologische) onderzoeken en vondsten, oude kronieken en moderne wetenschap. Wat niet helpt, is dat er tegenwoordig vrijwel niets meer te zien is van deze periode, en dat wat er nog wél te zien is, de nodige verbeeldingskracht en kennis vraagt. En dat is nou precies wat we in dit eerste hoofdstuk gaan doen: grote en kleine puzzelstukjes op de juiste of veronderstelde plek leggen en er de juiste waarde aan toe kennen. Hoewel een belangrijk deel van de te leggen puzzel door de eeuwen heen verloren is gegaan, is er nog genoeg over om toch een goed beeld te krijgen van het ontstaan van Franeker in de vroege middeleeuwen.

Op een kwelderwal

We beginnen bij het begin van alles wat we ook nu nog om ons heen zien: de natuur. Een kracht waar de mens toen nog niet bij betrokken was en dus ook geen invloed op kon uitoefenen.

De plek die we nu als Franeker kennen, lag duizenden jaren geleden in het kwelderwallengebied van Westergo, een landschap dat al vele duizenden jaren in beweging was door de wisselwerking tussen land en water. Zo'n 10.000 jaar geleden begon de Noordzee zich door wereldwijde opwarming – en daardoor smeltend ijs – te vormen. Doggersland, de landbrug tussen Engeland en het vasteland van Europa, verdween langzaam onder de stijgende zeespiegel. Vanaf ongeveer 4800 v.Chr. drong de zee steeds verder het land binnen, vooral via de laaggelegen gebieden zoals de Boorne- en de Marneslenk. Vanaf 2000 v.Chr. begon de zeespiegel minder snel te stijgen, waardoor langs de kust op verschillende plekken kwelders (buitendijkse landaanwas die bij een gemiddeld hoogwater niet meer onderloopt) ontstonden. Door de hoge grondwaterstand raakten deze kwelders begroeid met veen, wat

bewoning door mensen in de Bronstijd (2000-800 v.Chr.) vrijwel onmogelijk maakte. Veen-gebieden waren namelijk ongeschikt voor bewoning vanwege de drassige, instabiele bodem en de constante wateroverlast. Daarnaast zorgden de natte omstandigheden voor veel muggen en ziekten, terwijl de slechte bereikbaarheid het gebied erg onaantrekkelijk maakte. Pas na 800 v.Chr. veranderde het landschap opnieuw: bij vloed vormden zich langgerekte zandige wallen, terwijl in de luwte daarachter door de zee aangevoerde klei bezonk en lagere kweldervlakten ontstonden. De nieuwe kleilaag bleek een vruchtbare, stabielere ondergrond te zijn, die menselijke bewoning mogelijk zou gaan maken.

Franeker ontstond op die stabielere ondergrond, op een kwelderwal in de delta van de rivier de Boorne. Rond 600 v.Chr. waren delen van kwelders hier hoog genoeg opgeslibd om bewoning door mensen mogelijk te maken. In het begin bouwden de mensen hun huizen direct op de hoger gelegen delen van het landschap, zonder een extra ophoging. Maar toen de zee zich steeds nadrukkelijker liet gelden, begonnen ze met het opwerpen van terpen, kunstmatige woonheuvels die bescherming boden tegen de regelmatige overstromingen. Dit gebeurde langs het hele kustgebied. Archeologische vondsten, zoals het kenmerkende streepbandaardewerk uit de Late IJzertijd,¹ laten zien dat deze terpen – waarvan een aantal later Franeker zou vormen – deel uitmaakten van een grotere terpenreeks, waaronder Lankum, Salverd, Zweins en Wobbemastate.

De zee bleef voor de bewoners van de kuststreek een onvoorspelbare factor. Stormvloed en getijden overspoelden het land regelmatig. De bewoners – volgens de Romein Tacitus waren dit de Frisii (Friezen), hoewel het niet bekend is of zij zichzelf ook zo noemden – reageerden hierop door hun woonplaatsen steeds verder op te hogen, waardoor de terpen uitgroeiden tot opvallende heuvels die het Friese en Groningse landschap tot het einde van de negentiende eeuw bepaalden. Uit archeologisch onderzoek naar deze periode blijkt dat de terpen waarop nu Franeker ligt tijdens de Romeinse tijd steeds intensiever werden bewoond door deze eerste Friezen. Het vondstmateriaal dat op de Franeker terpen is gevonden bestaat onder andere uit veel aardewerk, resten van weefgewichten, een fragment van een maalsteen en veel dierlijk botmateriaal van runderen, schapen, edelherten en honden.²

De zee bleef een onvoorspelbaar, want in de derde eeuw n.Chr. kreeg het water opnieuw de overhand en de Boorne werd breder. Hierdoor ontstond uiteindelijk de Middelzee: een grote zeearm die diep Friesland binnendrong, tussen het huidige Deinum en Leeuwarden lag en zich zuidelijk uitstrekte tot in de buurt van Sneek en Bolsward. De dreiging van het water zorgde ervoor dat de leefomstandigheden blijkaar ook verslechterden voor de Frisii op hun hoge terpen. In deze periode – in Europa ook de tijd van de grote volksverhuizingen – was het kustgebied namelijk vrijwel onbewoond geraakt (de zogenaamde Lege Eeuw). Dit blijkt onder meer uit het ontbreken van archeologische vondsten van aardewerk of metaal uit deze eeuw en uit het feit dat wat er wel in en om terpen is gevonden, op z'n vroegst weer uit de vijfde eeuw stamt.³

Nieuwe Friezen

Vanaf de vijfde eeuw n.Chr. verschenen er weer nieuwe, zeevarende bewoners in het grotendeels verlaten kustgebied van Friesland. Dit waren niet de Frisii die terugkwamen en die de Romeinse geschiedschrijver Tacitus in de eerste eeuw had beschreven, maar ‘Deense’ kolonisten.⁴ De Denen – waarschijnlijk aangevuld met leden van de aanverwante Germaanse Angelen en Juten – vestigden zich in het Friese kustgebied en vermengden zich met de mensen die er nog woonden. Ze gingen zichzelf ook Friezen noemen, hoewel ze eigen gebruiken meenamen. Onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen uit 2014 in het kader van project ‘Het Genoom van Nederland’ wees uit dat de Nederlandse bevolking een grote mate van genetische verwantschap heeft met inwoners van Scandinavië en een deel van Engeland, waar ook veel Deense kolonisten kwamen wonen tijdens volksverhuizingen.⁵ De oude, heersende opvatting dat Nederland vanuit het zuiden zou zijn gekoloniseerd na de val van het Romeinse Rijk, verviel daarmee voor het noorden van het land. De nieuwe Friezen – die zich vestigden langs de gehele Noordzeekust, van Vlaanderen tot aan Duitsland – waren namelijk een mix van de oorspronkelijke bevolking en Deense kolonisten.

Over de Friezen (zowel de oude als de nieuwe) valt een apart boek te schrijven, maar we beperken ons hier tot de belangrijkste kenmerken van dit volk. De nieuwe Friezen waren boeren en veetelers. Op de terpen die ze nieuw opwierpen of herstelden, bouwden ze langhuizen van hout en riet. Ze woonden hier samen met hun gezinnen en vee. Ze waren ook zeevaarders en handelaars die hun schepen over de Noordzee stuurden. Ze verhandelden barnsteen, bont en zout, en keerden terug naar hun terpen met zilveren munten, kralen en zelfs exotische stoffen. De zee was voor hen dus geen beperking maar bood juist veel mogelijkheden. Zo dreven ze intensief handel met hun oorspronkelijke thuislanden in Scandinavië, hun Deense broeders in Engeland en natuurlijk met het grootste machtsblok in deze periode: het Frankische rijk. De periode vanaf de zevende eeuw – gekenmerkt door de intensieve handel met allerlei gebieden in Europa – wordt dan ook wel omschreven als de ‘Gouden Eeuw’ van Friesland. De handel was zo lucratief dat zij groepen Friezen in staat stelde zich te ontwikkelen tot een regionale elite, hetgeen ook blijkt uit bodemvondsten uit deze periode, zoals de bekende koningsfibula van Wijnaldum en andere pronkjuwelen.⁶

De Friezen spraken wat we nu het Oudfries noemen, een taal die veel op andere Germaanse talen leek. Ze zullen hun eigen taal waarschijnlijk dan ook niet als heel anders hebben ervaren dan de talen van volken in de buurt. Vanaf de twaalfde eeuw ontstond pas het besef dat het Fries een aparte taal was.⁷

Twee terpen

De bewoners van de terpen op de plek van het moderne Franeker vormden met elkaar kleine nederzettingen. In de zevende of achtste eeuw n.Chr. ontstonden zo de nederzettingen Froonacker en Godsacker. Beide waren gelegen op de kwelderwal die door archeologen ook wel de terpenreeks Lankum-Franeker-Salverd-Zweins-Wobemastate wordt genoemd. De ter-

pen Froonacker en Godsacker zijn tegenwoordig nog steeds in de stad terug te vinden in de vorm van twee straten met deze namen, die op deze locaties zijn aangelegd. Wie de eerste bewoners van Froonacker en Godsacker waren valt niet met absolute zekerheid te zeggen, maar het is aannemelijk dat dit de afstammelingen waren van de nieuwe Friezen, de Deense kolonisten. Froonacker en Godsacker lagen kransgewijs langs de grotere terp, die uit de twee terpen was voortgekomen. Aan de zuidkant ervan lag een dijk, de latere Dijkstraat.⁸

Hoewel het door een gebrek aan bronnen grotendeels speculeren blijft, lijkt het erop dat beide nederzettingen hun eigen functie ontwikkelden. Godsacker had vooral een religieuze betekenis, mogelijk ook als de plek voor een vroegchristelijke begraafplaats. Froonacker had waarschijnlijk een meer seculiere betekenis. De naam wijst er bovendien op dat het gebied mogelijk in eigendom was van de Frankische koning, die het vanaf de achtste eeuw voor het zeggen kreeg in Friesland. Het is daarom waarschijnlijk dat Froonacker de plek was van waaruit het Frankische bestuur in de regio plaatsvond, mogelijk ondersteund door een versterkte nederzetting op deze plek.⁹ De twee nederzettingen vormden de basis van wat later Franeker zou worden, samen met de negende-eeuwse 'kerkterp'. Op deze kerkterp werd het eerste, houten kerkje gebouwd. Ook was er een begraafplaats.¹⁰ Het houten bouwwerk fungeerde in deze tijd vooral als een soort christelijke missiepost, van waaruit geestelijken rondtrokken om mensen in de omgeving te bekeren én te behouden voor het nieuwe geloof dat in deze periode haar intrede deed.

De Franken komen

In de eerste helft van de achtste eeuw kwam Franeker onder Frankische¹¹ controle, na de succesvolle veldtocht van Karel Martel. Deze eindigde in 734 met de Slag aan de Boorne, waarbij de Friese koning Poppo het onderspit dolf. Friesland¹² werd daarna ingelijfd bij het Frankische rijk, wat ook de grootschalige introductie van het christendom inluidde – iets waar de Friezen tot dan toe maar weinig belangstelling voor hadden getoond.

Het christendom stond waarschijnlijk ver af van wat de Friezen gewend waren. Voor hen was geloof een persoonlijke ervaring, en daar paste het dogmatische christendom niet altijd even goed bij. Heidense goden als Wodan en Donar werden door de Friezen vereerd in heilige bosjes en bij heilige bronnen, al probeerden missionarissen het christendom er wel te brengen. De kerstening werd grotendeels geleid door missionarissen zoals Willibrord en Bonifatius. De Frankische overheersing droeg bij aan de oprichting van kerken – en vanaf de twaalfde eeuw ook van kloosters – die niet alleen als religieuze instellingen fungeerden, maar ook als instrumenten van bestuur en culturele assimilatie. Een Frankische, christelijke manier van leven overnemen leverde grote voordelen op, zeker voor ambitieuze Friese edelen. Een aardig voorbeeld van de algemene assimilatie op religieus vlak is goed te zien aan de veranderende manier waarop de Friezen hun doden begroeven: voor de komst van de Franken en het christendom hadden ze graven noord-zuid gericht of werden lichamen gecremeerd en de as in een urn gestopt. De bekende Leeuwarder stadsarchivaris Wopke Eekhoff schreef hierover halverwege de negentiende eeuw nog:

want hoewel de grond der terpen, waarop [Leeuwarden] ligt, door veelvuldige bebouwing en opheuging weinig gelegenheid tot onderzoek aanbiedt, zoo vindt men echter daartoe de beste gelegenheid in de terp, benoorden de stad, waarop de Stedelijke Begraafplaats is aangelegd. Deze bevat nu op eene diepte van een à twee el zulk eene groote hoeveelheid scherven van uit leem vervaardigd, gedroogde en gebrande urnen, dat een der doodgravers dáárom in den waan verkeerd, dat te dezer plaatse aler eene Pottebakkerij zou geweest zijn. Dagelijks worden deze gevonden en boven de oppervlakte geworpen, zoodat men veelvuldige brokstukken der ruwe steenen bewaarplaatsen van de asch onzer heidensche voorvaderen thans boven op de graven onzer afgestorvenen vindt liggen.¹³

Christelijke Friezen daarentegen plaatsten graven echter zo dat de voeten van de overledene richting het oosten wezen, zodat ze bij het laatste oordeel en de wederopstanding Christus' komst in het oosten (waar de zon opkomt) konden zien.

De Frankische overheersing bracht niet alleen missionarissen mee om het christendom te verspreiden, maar ook hele nieuwe bestuursstructuren. Franeker speelde daar als grotere en centraal gelegen plaats in Westergo een belangrijke rol in. De Friezen waren van oudsher gewend dat lokale elites – waaronder mogelijk zelfs een aantal Friese 'koningen', zoals Redbad – de Friese gebieden regeerden. Toen de laatste Friese koning, Poppo, in 734 door de Franken werd verslagen, introduceerden de overwinnaars een feodaal systeem, waarbij lokale edelen in ruil voor onvoorwaardelijke trouw aan de Frankische koning grond in bezit kregen, en daarmee een machtsbasis kregen die volledig afhankelijk was van het hogere gezag. Vanaf eerste kerstdag 800 was dit hogere gezag overigens niet meer een koning: toen werd de Frankische koning Karel de Grote in Rome door de paus tot keizer gekroond.

De Friese gebieden werden zo vanaf de achtste eeuw steeds meer geïntegreerd in het grotere Frankische rijk, dat inmiddels een groot deel van christelijk Europa besloeg. Niet dat dit zonder weerstand gebeurde, maar op de langere termijn waren de Franken succesvol in het onder controle brengen van de Friezen. Naast de kerstening, het bouwen van kerken en burchten zorgden de Franken er aan het einde van de achtste eeuw ook voor dat de Lex Frisionum (Friese Wet) werd geïntroduceerd, als onderdeel van een poging de wetgeving in het gehele rijk beter op elkaar af te stemmen. De Lex Frisionum was een verzameling Friese gewoonteregels die al veel langer bestonden. Ze werden vastgelegd in opdracht van Karel de Grote. De wet bestond vooral uit strafrecht en bepaalde de hoogte van weergeld (schadevergoeding) en vredesgeld (boetes te betalen aan de koning), afhankelijk van iemands sociale stand. Opvallend waren regels zoals de gelijke boetes voor mannen en vrouwen, en de zware straf voor heiligschennis (castratie en verdrinking).

Franeker vormde vanaf de achtste eeuw een bestuurlijk centrum in de nieuwe Frankische orde, waarbij Friesland in verschillende gouwen werd verdeeld. Een gouw was een administratief gebied, vaak gebruikt als een regio binnen een groter rijk. Frankische gouwen werden namens de koning bestuurd door een gouwgraaf. Deze was de hoogste vertegenwoordiger van het Frankische gezag in het gebied en had zowel bestuurlijke, militaire als juridische taken, zoals rechtspreken. In de Friese gouwen (Westergo, Oostergo en Zuidergo – totdat een groot deel van die gouw door de zee werd verzwolgen in de twaalfde